

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD :

Poul Kürstein: *Bissen-minder i Slesvig*
Niels Black Hansen: *Snubbe, Urne og Bolderslev*
Ida Helbo: *Gustav Johannsens sidste samtale med Frederik VII*
Hans Vald. Gregersen: *Fra Kloster-politikkens dage*
E. Bondo Svane: *Slesvig - Rendsborg*
J. Raben: *Folkeminder fra Ketting sogn*

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Haslev
Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

A
S C. Andresen

AABENRAA
Telefon 3333

Jern- og Staalforretning

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

N. C. Juhl

Værksted: Kilegård

Privat: Haderslevvej 11

Malerforretning Tlf. 2612 m. omstilling

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad

Hovedkontor i Nakskov

Filialkontor i Maribo og Rødby

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Jern, stål, rør, sanitet
tlf. 3054 flere linier

J. P. Top's efft. A-S
Aabenraa

Graasten Bank A/S

Kontortid 9--12 & 2--4

Lørdag 9--1

GRAASTEN

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Annonceekspedition:

Aastrupvej

Haderslev

Telf. 22362

J. Thorsmark
Indeh.; Brdr. Thorsmark
Storegade 10 . Aabenraa
Telefon 2673

Ure & Optik

Ferdinand Nielsen

Kolonial . Vine . Delikatesser

Tlf. 2750 . Åbenrå

„PRIMA”

Kulimport & Skibsfart A-S

Aabenraa

Telefon 310

Bissen=Minder i Slesvig

Af *POUL KÜRSTEIN*

Man kan godt komme til Slesvig og studere Byens Herligheder i adskillige Dage uden at opdage, at Bissen er født i Slesvig, hvis man ikke vidste det i Forvejen. Thi det vilde være en urimelig Overdrivelse at sige, at Bissen-Minderne trænger sig paa. I den Henseende deler Bissen Skæbne med en anden dansk Kunstner af det helt store Format, der har nær Tilknytning til Slesvig, nemlig Johannes Ewald, den lille Slesvig-Dreng, der løb ud i Verden for at blive berømt. Berømt blev han, og det gjorde Bissen ogsaa, men begge blev de glemt i deres Barndoms By og er nu næsten fuldstændig ukendt for andre end en lille Kreds af danske, men man må da nu håbe og vente, at ingen Slesvig-Dreng eller -Pige forlader den danske Skole uden indtryk af deres Storhed. Men ingen Gade bærer Bissens Navn, intet Mindesmærke fortæller, at Byen har en stor Kunstner blandt sine Sønner foruden A. J. Carstens, som man forlængst har rejst et smukt Monument for, og som man har hædret med en Gade. Det ejendommelige Forhold, at den akademiske, noget tørre og meget lidt produktive og i Virkeligheden temmelig ukendte Carstens huskes og hædres, og at Bissen er et ukendt Navn i Slesvig, skyldes Nationalitetskampen.

Carstens var en stor Kunstner. Han regnes af Tyskerne for en af deres egne og kaldes gerne „Altmeister der deutschen Kunst“ og hans Æresminde er fortjent og naturlig. Bissen var som Kunstner ikke mindre end Carstens. Han var mere livsnær og levende. Han var langt mere folkelig og umiddelbar. Og disse Egenskaber havde han ogsaa frem for Thorvaldsen. Bissens Værker er da i Virkeligheden ogsaa mere kendte blandt Menigmand end baade Carstens' og Thorvaldsens. Det gælder da i hvert fald for en vigtig Gruppe af hans Værker: de store offentlige Mindesmærker, Frederik VI, Landsoldaten og Reliefferne paa Krigergravene i Fredericia, Istedløven i Flensborg o. s. v. Men netop disse Værker har lukket Fødebyens Porte for hans Navn og Ry. For hans Slesvig var siden hans Ungdom blevet tysk. Tysksproget var den overvejende allerede i hans Barndom. Bevidst tysksindet var dens

toneangivende Borgerskab blevet i Mellemtiden, og Bissen var i samme Grad blevet sig bevidst som dansk. Og da han udfører Landsoldaten, Sejrsmonumentet for Sejren over den slesvigholstenske Hær ved Fredericia, og særlig da Istedløven, som vel var et Gravminde, men som opfattedes som Triumf over Slesvigholstenernes endelige Nederlag, saa maatte han i Slesvig opfattes som en Forræder i Fjendens Sold og en Spotter af det slesvigholstenske Fædrelands Fald. Det skal straks siges, at denne Indstilling er fuldt forstaaelig set paa Baggrund af Datidens Forhold, og man kan ikke sige, at der derved skete Bissen Uret. Det var nu den Pris, han maatte betale, da han blev Danmarks store folkelige og nationale Billedhugger. Og man kan godt forstaa, at hans Værk ikke har interesseret de slesvigholstenske Kunsthistorikere. En enkelt har prøvet at „annektere“ ham og gøre ham kendt i Hjembyen, men hverken det ene eller det andet er lykkedes.

Men der findes dog Minder om Bissen og Værker fra hans Haand i Slesvig. Hans Barndomshjem, Kattesundet Nr. 5, staar endnu. Det er et jævnt, meget jævnt Borgerhus, og han var da ogsaa af hæderlig, men jævn Herkomst. Et godt Billede af Huset findes i Haavard Rostrops store fortrinlige Bog om Bissen (Bd. I, S. 7). Der mangler stadig en beskeden Stenplade i Muren, der kunde fortælle om Drengen, der boede her, og som i en Sygdomsperiode opdagede sine Evner til at forme Figurer. En passende Opgave for en Mæcen blandt Landsmænd! Under sin Uddannelse vaklede Ynglingen mellem Billedet og Figuren. Et Minde om tidlige Forsøg som Maler er maaske et lille Billede i

Byens Museum. Det antages almindelig for et Selvportræt, idet man dog ogsaa har antydet Muligheden af, at det skulde være et ellers forsvundet Billede af den danske Maler J. L. Lund. Det er skænket Museet af Doris Schnittger, som havde det fra Superintendent Callisen. Denne var Bissens Velgører i de unge Aar, og derfor mener jeg, at det maa være malet af den unge Bissen og af ham skænket til Callisen, en naturlig Gave fra en ung Kunstner til sin formaaende Hjelper. At det forestiller Bissen kan næppe betvivles. Ligheden med et kendt Selvportræt (Rostrup S. 19) er slaaende, og selv om de to Ungdoms-portrætter nærmest viser en Schiller-Yngling, finder man dog tydelige Mindelser i Gamle Bissens skæggede Vikingehovede.

Paa en af Byens Kirkegaarde, hvor tidligere Danmarks største og Sønderjyllands eneste Rundkirke St. Mikkel stod — højt over Byen som andre Mikkelskirker — finder man lige neden for dens meget lidt interessante Afløser (den faldt sammen i 1870'erne) en høj smal Marmorstele, den eneste Prydelse paa den meget forsømte Kirkegaard. Det er lige som om en svag men tydelig Hældning bagover forstærker Rejsningen. Det hvide Marmor tager sig godt ud mod Bakkens grønne Græs. Det er Bissens Gravsten over Forældrene og de to Søstre. Som ganske ung tegnede han Portrætter af dem, som moden Mester satte han dem dette Minde, der er klassisk i sin Enkelthed og Klarhed. Over et Fodstykke skraaner Stelens Sider svagt indad, det giver Rejsning, men en udkragende Gesims fremkalder en Spænding, der faar Udløsning i det afsluttende rige Palmet-Relief. To Rosetter udfylder blidt det tomme Rum mellem Indskrift og Gesims.

Paa samme Kirkegaard, men Nord for Kirken ligger en Del danske og tyske Soldatergrave fra den første sønderjydske Krig. Der er baade Fællesgrave og Enkeltgrave. Den, der interesserer os mest i denne Forbindelse er Brødrene Carlo og Ernesto Dalgas's Grav i Indhegningens nordvestre Hjørne. Ernesto faldt i den berømmelige Kamp ved Mysunde d. 12. September 1850. Carlo blev dødelig saaret samme Aar paa Aarets yderste Dag i Krigens sidste Træfning ved Møhlhorst i Hytten Bjerge. Han naaede ikke at indfri de store Forventninger, som man naerede til den unge lovende Maler, men de to Brødres yngste Broder og Kampfælle fra Isted, Enrico Mylius Dalgas, skabte paa den jyske Hede et Virke, der er kendt af hvert Barn i Danmark. Carlo blev begravet af den gamle Feltpræst E. Høyer Møller og med militære Æresbevisninger, og det blev Samtidens største Billedhugger i Norden, der rejste hans Mindesten. Den er ganske enkel og består af en hvid, let spættet firkantet Marmorblok. Paa Forsiden er der en enkelt Indskrift. Foroven følger en udkragende Gesims Kanten, og øverst ligger Dø-

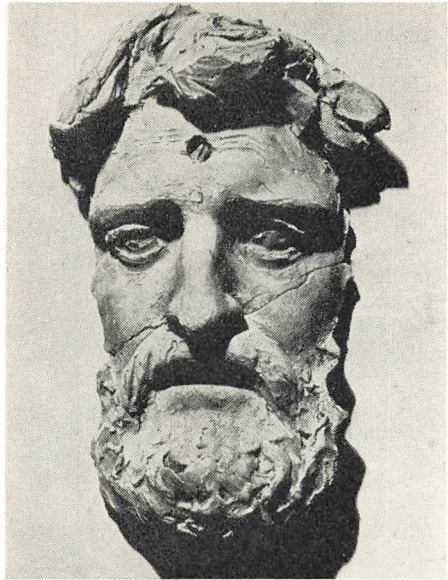

dens Symbol — den slukte Fakkell — men over det Hæderens Laurbærkrans.

Det var, hvad der indtil for nylig fandtes af originale Bissen-Værker i Slesvig, bortset fra et Par Afstøbninger i Ansgarskolen. Men i 1951 erhvervede den danske Bogsamling pludselig paa een Gang to Originalværker, som begge udmærker sig ved Friskhed og Liv, og hvoraf i hvert Fald det ene indtil nu har været fuldstændig ukendt.

Det ene er et Hovede, eller rettere sagt et Ansigt, udført i Ler, der i Tidens Løb er blevet meget haardt. Det er et Udkast til den endelige Lermodel, der skal blive Grundlaget for den Afstøbning i det mere holdbare Gips, som saa bliver den endelige Rettesnor for Hugningen i Marmor eller Støbningen i Bronze. At det er et Udkast, ses af den grove flot henkastede Behandling af Haar og Skæg. Kunstnerens Formaal med Udkastet er Modelleringen af Næse, Mund, Kinder og Pande, som er ganske anderledes fint udformet. En grov dyb Pandegrube forstærker Figurens umiddelbare skitseagtige Karakter. Ufuldendt er det, men meget indtagende.

Hvilken af Bissens Værker hører det sammen med? Paa Gibsen, der bagpaa kliner de to Halvdele sammen, staar med en gammel Haand „Philoctetes“. Men dette rolige Ansigt minder ikke særlig meget om

den store Figurs stærkt bevægede Ansigt (Rostrup, S. 333). Det passer heller ikke til Emnet. Filoktet skriger af Smerte. H. Rostrup gør i et Brev opmærksom paa, at Hovedet snarere har Lighed med Kolossalstatuen af Moses foran Vor Frue af København. Spørgsmaalet er dog uløst og kunde nok fortjene en sagkyndig Undersøgelse.

Hovedet kom sammen med den øvrige Arv til Sønnen Vilhelm Bissen, der var Billedhugger som Faderen. Fra ham kom den til Billedhuggerinden Anne Marie Carl-Nielsen og derfra til Veterinærinspektør Sjelle-Hansen, der gennem Rektor Bøgh Andersen forærede den til Slesvighus Bogsamling.

Det andet Værk — snarere et opusculum end et opus — er en lille henrivende Tegning fra Bissens Ungdom. Den unge Bissen stod den bekendte Friser Harro Harring nær. Denne vilde som ung ogsaa være Kunstner. Det er spændende i Fantasien at forestille sig, hvilken Virkning Harrings vældige Fantasi og Temperament kunde have faaet i dansk Kunsthistorie, hvis — men vi forlader denne Digression. Historien vedkender sig intet „hvis“. Til samme Kres hørte den unge Militærkirurg Jacob Heinrich Mestorf fra Egernførde, og til ham tegnede Bissen det yndige „Stambogsblad“ med det elskende unge Par, et Motiv fra den tyske Digter Johann Heinrich Voss' Idyl „Luise“ som blev Anledning til Oehlenschlägers fortræffelige Parodi i Sanct Hansaften-Spil. Det er litteraturhistorisk interessant, at tyve Aar efter denne blodige Parodi har unge Mænd i den mest kritiske Alder syntes

saa godt om den borgerlige holstenske Idyl (i homeriske Heksametre!) hos Voss, at Bissen kunde tegne den „edlen bescheidenen Walter“ og „die rosenwangige Jungfrau“ Luise i en øm Situation, og af Teksten under Billedet fremgaar det tydeligt, at de to litterære Personer skal forstaas som Mestorf og hans Fæstemø. Under Tegningen staar med meget fin og lille Skrift:

„Sei stets glücklich; oh Freund, in dem Schosse des blühenden Vaterlandes, in den Armen deiner Geliebten, wie am Tage, da du den ersten Kuss der Liebe wonnevoll empfangst, jeder Gruss sei diesem gleich an Reinheit und ... (et Ord ulæseligt). Und wenn du dann ditzest mit Ihr im Arm, von Gott geseget mit all seinen herrlichen Gaben, und dieses Bladt vielleicht ansiehst mit Erinnerungswehmuth, jene Wonne tausendfach erneuernd, dann gedenke mitunter mir in Liebe, gedenke der Stunden, die froh wir verlebten in freier Natur.

Dein H. W. Bissen“.

Efter Stilen kunde det godt være et Citat fra „Luise“, men er det ikke. Der findes andre Minder om dette Venskab. Ny Carlsberg Glyptoteket i København ejer en meget fin Portrættegning af Mestorf fra Bissens Haand og to Breve fra Mestorfs Enke (han døde allerede i 1837) med Bøn til Bissen om Bistand ved en Ansøgning til Kongen om Enkepension (se H. Rostrup: Der Bildhauer H. W. Bissen als Zeichner i: From the collections of the Ny Carlsberg Glyptothek, III) (1942). Denne Histories videre Forløb kendes ikke, men vi ved, at Bis-

sen var sine Venners trofaste Ven, og vi maa fra dette antage, at Enken blev hjulpet, saa vidt han formaaede det. Mestorfs Datter, Johanne Mestorf, er meget mere kendt end Faderen. Hun blev Professor i Arkæologi ved Kiels Universitet og Leder af Oldsagsmuseet i Kiel, nu i Slesvig. Hun døde i 1909. Da hun har ejet Tegningen, og der efter hende kun har været een Ejer af Tegningen, inden Bogsamlingen erhvervede den, er dens Historie fuldstændig klar. Der findes en Skitse med samme Motiv i Bissens Skitsebøger. Dette sammenholdt med Mestorfs Forlovelse og de lidt langstrakte Figurer paa Tegningen, et Træk fra Bissens unge Aar, viser, at Tegningen maa være fra Begyndelsen af 1820'erne.

Disse to „Værker“ er naturligvis Ubetydeligheder i Forhold til den Rigdom af Skønhed, som Bissen naaede at skabe, inden Sorgen over Hjemstavnens Skæbne knækkede ham. Men i Slesvig og i dets danske Bibliotek kan de faa en langt større Betydning, end hvis de var anbragt noget andet Sted. Maaske dukker der flere Mæcener op med Bisseniana til det danske Bibliotek i Kunstnerens Fødeby. I Øjeblikket forbyder Bibliotekets Pladsforhold at udstille dem, men med Tiden faar vel ogsaa Bogsamlingen bedre Pladsforhold, og saa skal Billeder og Minder om Bissen og Ewald, Schack Staffeldt og Abrahamson og andre gode danske Mænd anbringes paa en Hædersplads og fortælle Børn og Voksne, at Slesvig By har ydet et stort Bidrag til Danmarks Kultur. Og hvem ved saa, om ikke en anden lille dansk Slesvig-Dreng (eller Pige) med Kunstnerøje og formglade Hænder faar sit første Møde med Kunsten, naar han ser disse Smuler af Mesterens store Arv?

Snubbe, Urne og Bolderslev

Et par noter til »Bjolderup sogns historie«

Af *NIELS BLACK HANSEN*

Knud Snubbes navn nævnes i forbindelse med et testamente, som dateres til tiden 5. 12. 1279—11. 10. 1283¹⁾). Dette testamente og de breve²⁾), det har affødt, er de eneste kilder, hvor navnet „Knud kaldet Snubbe“ findes. Testamentet, der opgives at være besejlet foruden af udstederen af sognepræsterne herr Svend i Bulderop³⁾) og herr Tyge i Uge, betænker en hel række kirker og kirkelige institutioner og personer med pengegaver og klostret i Løgum med jordegods i Bolderslev og Urne⁴⁾).

Knud Snubbe har ifølge testamentet haft en søn Mathæus (Mads), der som fædrearv skulde have tre ottinger skov i den vestlige del af bolet Haldensbol på Bolderslev mark. Klostret i Løgum får tildelt tre ottinger i samme bol mod øst, tre ottinger i Ættebol, som ligger vest for Haldensbol, samt hele Knuds skov i Urne, som han kan disponere over (d. v. s. testamentere klostret) med undtagelse af de tre ottinger skov i Haldensbol, som skal tilfalde sønnen Mads.

Hvem Knud Snubbe var, vides ikke, heller ikke, hvor han har haft sit sæde. Adelsårbogen (1918) opfører tre slægter af dette navn, to fra Sjælland og som den tredje den sønderjydske, der uddøde først i det 16. århundrede og synes at have haft en murtinde som våben. Ifølge testamentet havde Knud Snubbe som anført en søn Mathæus, og hans hustru, som overlevede ham, hed Crystina (Kristine). Det er påfaldende, at det ikke er hustruen, men Knuds moder, som ikke nævnes ved navn, der tildeles rådighed over boet.

Det ses ikke, at der har været nogen slægtsforbindelse mellem slæg-

1) Danmarks riges breve II, 2 nr. 389.

2) Danmarks riges breve II, 3 nr. 78, 79, 152, 410.

3) Opfattes af Danmarks riges breve som Bylderup, som det dog i de ældste kilder er vanskeligt at skelne fra Bjolderup.

4) Adels årb. 1904 taler om en forsvunden landsby Urne. Det vides der ikke noget om.

terne Snubbe og Urne. Af sidstnævnte kender vi *Ketil Urne* (runestenen) og *Johannes (Jens) Urne*, som protesterede mod Knud Snubbes testamente og tilsidst fik den jord i Bolderslev, som Løgum kloster skulde have haft ifølge testamentet.

Stednavneudvalget⁵⁾ afleder persontilnavnet Urne af stednavnet, som ofte i formerne Ure, Ore anvendes om skovstrækninger. Det er altså Ketil og Jens Urne, som er knyttede til stedet, og spørgsmålet bliver da, hvorledes det er gået til, at Knud Snubbe har kunnet testamentere Urne-slægtens jord i Bolderslev til klostret i Løgum.

Voldgiftsdommen af 2. 6. 1290 i sagen går ud på, at Jens Urne stilles overfor valget, enten at modtage 100 mark af klostret og da at afstå fra videre forfølgelse eller at få den omstridte jord og at betale munkene 500 mark. Denne afgørelse synes mærkelig, og man har med rette ment, at der måtte ligge noget bagved, som ikke fremgår af de bevarede breve⁶⁾. En mulig forklaring er vel denne, at Knud Snubbe har lånt en Urne penge og fået jordegodset i pant. Det vilde da være de 500 mark, som Jens Urne skal betale. Jord og skov har rimeligvis været mere værd, og klostret skulde derfor, hvis Jens Urne gav afkald på jordegodset, erlægge 100 mark til udligning⁷⁾.

Der er ingen tvivl om, at de to *bol*, som nævnes, Haldensbol og Ættebol, har været agerbol, det ene med skov. Begrebet bol er der vel ikke fuld enighed om, og så har der endda været flere slags bol. Men så meget synes at stå fast, at bolet er jordenheden, der må regnes med i den ældste landsby. Forskerne er enige i, at den enhed, som ottingen er en ottende del af, er og kun kan være bolet, og at otting og mark guld er forskellige navne på samme størrelse⁸⁾, idet bolet også bestod af 8 mark guld.

Nu må man ganske vist, når man bruger disse ord og søger at bestemme dem, aldrig glemme at tid- og stedfæste dem. Retshistorikeren Poul Johs. Jørgensen⁹⁾ mener, at det ældste (og mindste) bol har været det, som var lig en fuld plovs jord (ful ploghs æriæ). Bol var i hvert fald ganske sikkert noget andet i Knud Snubbes dage end på udskiftningstiden, for ikke at tale om en endnu senere tid, og bolsmanden er fra at have været storbonde, dernæst i den tid, vi har sikre vidnesbyrd fra, at have været det samme som bonde i modsætning til kådner, al-

⁵⁾ Sønd. Stedn. IV, 394.

⁶⁾ Sønd. Årb. 1945, s. 69 (M. Mackeprang) — Bjolderup sogns hist. s. 20 (Hans Vald. Gregersen).

⁷⁾ Tanken skyldes landsarkivar Fr. Gribsvad.

⁸⁾ Se artikelen *mr. aurè* i Sv. Aakjærs kommentar til kong Valdemars jordebog.

⁹⁾ Dansk Retshist., s. 179.

mindeligvis gledet over til at betegne landbrugere med mindre end en gård.

På tilsvarende måde er det gået med begreberne *hel-* og *partsgårde*. Det kan og må formodes, at bol og gård engang har været synonyma. Men allerede i den tidligere middelalder har en gård (helgård) gennemgående været kun en del af et oprindeligt bol, og i århundreder finder man almindeligvis helgårde af et halvt bols eller 4 ottingers størrelse. Det er derfor vist næppe muligt udfra på udskiftningstiden givne forhold at rekonstruere bolantallet i Bolderslev i 13. århundrede, hvor bol på kun 2 ottinger må anses for utænelige.

I „Bjolderup sogns historie“ er ud fra Urne-slægtens våben og visse tegn i Hjordkær ældste kirkebog draget den slutning, at jorden omkring Toldsted muligvis har tilhørt slægten Urne. Det er naturligvis med behørigt forbehold, at denne teori fremsættes. Den adelige slægt Urnes våben er i „Bjolderup sogns historie“ s. 21 imidlertid gengivet efter Arups Danmarks historie II, 458 og afviger ikke så lidt fra Urnevåbenet i Adelsårbogen 1904. Ligheden med de mærker, som findes i Hjordkær kirkebog, består vel kun i, at det i begge tilfælde er en fugleklo (efter Adelsårb. flere).

Der er også andre mærker i denne kirkebog. Udfor vielser har præsten tegnet en blomstervase, og ved et drab findes i marginen et sværd. Fuglekloen udfor indførsler om slægten Arnkiel på Toldsted er vel da også at opfatte som en symbolisering af navnet Arnkiel, måske efter præstens egen opfindelse og til hans eget brug. Arnkielerne på Toldsted var jo sognets mest prominente slægt, som den navne-etymologiserende præst af en eller anden grund har ønsket at særmærke.

At mærket har været knyttet til den jord, som Toldsted ligger på, måtte bevises ved paralleler. Et bomærke ligner tegnet i kirkebogen ikke. Trods navnet er det vist heller ikke sikkert, at bomærker har været knyttet til jorden. Er det Urnernes våben, der er efterlignet, skulde præsten i slutning af 16. århundrede have villet antyde, at Urnerne engang i en fjern fortid havde ejet den jord, hvor Arnkielerne sad siden mere end hundrede år. Det kan heller næppe kaldes sandsynligt.

Vi må vist nøjes med et: vi ved det ikke og får det sagtens heller ikke nogensinde at vide, hvorledes det i det enkelte, udover det bevidnede, forholder sig med slægterne Snubbe og Urne og deres tilknytning til Bolderslev og egnen deromkring.

Gustav Johannsens sidste samtale med Frederik VII

Af IDA HELBO

En Aften i Borgerforeningen i Flensborg, hvor bl. a. den gamle Borgmester fra den danske Tid, Hans Jensen, var nærværende, faldt Talen paa Fr. VII's sidste Besøg i Foreningen. Han havde danset med Hans Jensens Kone og fortalt, at han blev for tyk, saa Sengene paa Lyksborg ikke kunde bære ham. Da han hen ad Morgenstunden skulde hjem, var han meget varm og vilde ikke have sin Kappe paa, skønt han kørte i aaben Vogn. Da han kørte, mødte han Gustav Johannsen, og Kongen holdt for at hilse paa ham. Under Samtalen bemærkede Kongen, at han frøs, hvortil Gustav Johannsen svarede, at Majestæten burde tage sin Kappe paa. Det gjorde han saa; men det var for sent, han fik en meget stærk Forkølelse og maatte gaa i Seng, da han kom hjem. Han kom ikke op mere, da der som bekendt stødte Rosen til.

Gustav Johannsen var *saaledes den sidste* udenfor Lyksborg, der talte med Fr. VII.

Fra Kloster-politikkens dage

Af HANS VALD. GREGERSEN

„Kloster-brødre“ har man kaldt de mænd, der i tiden mellem de to slesvigske krige slog til lyd for politisk, nationalt og religiøst frisind som det bærende princip for den fremtidige udvikling i grænselandet. „Kloster-politikken“ kan derfor opfattes som forløber for den mindre talspolitik, der blev sat i højsædet efter genforeningen.

Bevægelsen var inspireret af Grundtvigs tanker om kulturel frihed for alle. Dette kom navnlig frem under forhandlingerne i rigsdagen i 1857 om en forenkling af de indviklede juridiske forhold i enklaveegnene i Vestslesvig, således at nogle sogne fra nu af udelukkende skulle være kongerigske, mens hidtidige kongerigske undersåtter i andre sogne til gengæld herefter skulle være slesvigske. Grundtvig tog kraftigt til orde herimod, idet han med rette hævdede, at man ikke uden videre kunne fratage tidligere kongerigske undersåtter de rettig-

heder og friheder, som de havde fået tilsikret ved Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849. Heri støttedes han uforbeholdent af en kreds af vestslesvigske bønder, der sad i bestyrelsen for „Det blandede Districts Landboforening“, nemlig landstingsmand *Aug. Beck* i Visby, *Niels A. Hansen* i Forballum, *P. Jensen* i Lovrup, *Knud L. Knudsen* fra Visby Hedegård, *Bunde Refslund* i Bovlund, sognefoged *N. Thygesen* i Skærbæk og *Ferdinand Wulff* i Brede. Som en art åndelige førere for denne kreds optrådte *Chr. Sigfred Ley*, der netop i 1857 var blevet huslærer på Visby Hedegård, *Johs. Matth. Dahl*, der siden 1851 virkede som præst ved kirken i Tønder, samt *Cornelius Appel*, der var blevet kaldet til lærer ved borgerskolen i Tønder.

Denne kreds nåede efterhånden til forståelse af, at de nationalliberales sprogkamp i Sønderjylland tog et galt sigte. Ikke myndighederne, staten, men befolkningen skulle afgøre, hvilket sprog den ønskede at lade sig betjene af i kirke og skole. Da disse tanker fuldstændigt brød staven over den hidtil førte sprogpolitik, var de selvfølgelig de nationalliberale en vederstyggelighed.

„Kloster-brødrene“ mødtes første gang den 25. april 1861 i Løgumkloster (deraf navnet) og senere et par gange i Tønder, men da de stødte på modstand hos embedsstanden og på manglende forståelse hos menigmand, løb deres forsøg på at hidføre en kursændring i sprogpolitikken ud i sandet. Først en senere tid har forstået at værdsætte deres tanker.

Den temperamentsfulde herredsfoged *C. A. Kiær* i Tønder har i det efterfølgende brev til *Th. A. J. Regenburg* (1861 18./6.) givet et udmærket udtryk for de nationalliberales syn på „Kloster-politikken“.

„—Appel og disse to skrækkelige Størrelser Bek og Ley, som have ødelagt Knudsen, ere da hidtil blevne tilstrækkelig afviste, i Løgumkloster fra dansk Side, i Tønder fra tydsk Side. At der her i Tønder ikke er mødt een eneste dansk Borger (i alt Fald med Undtagelse af Værten), er Dem vel bekjendt. Paa Landet have de heller ikke faaet een eneste Slesviger med sig, undtagen Bunde Refslund fra Bovlund. Men de have dog holdt 2 Møder i Tønder, begge besøgte af henved 20 Personer, nemlig sidst af Lærerne Appel, Rosendahl og Nielsen, og Knudsen, Bek og Ley, Refslund, En, Knudsen havde med sig fra Hedegaarden, en Seminarist og 7 tydsksindede Borgere. De agte at prøve endnu eet Møde, naar den „ordenlige“ Politimester, som Appel sagde, var kommen tilbage(jeg fungerer f. T. for ham). Såvidt synes det imidlertid kommet, at de have holdt op med at gjøre i Sprogsagen; i det Mindste fremkom der paa det sidste Møde ikke Andet, end at „saa kom æ Sprog af sæ sjel“, som Knudsen sagde: nemlig naar de først fik Fri-

heden. Appel opførte sig i høi Grad uforskammet, da jeg lod ham kalde for at modtage Tilhold om foregående Anmeldelse af Møderne, ligeledes paa selve Mødet. I begge Henseender har jeg gjort Visitatoriet Meddelelse. Der er stærk Stemning for hans fuldstændige Afskedigelse, ialtfald fra Seminariet; han gaar jo ogsaa og ødelægger de Seminarister, som bo hos ham; denne Juhl, der har givet Ondt af sig, jeg troer i „Staten“ eller i „Ude og hjemme“, er en af Appels Disciple.

Rødning-Høgsbro*) har snoet sig noget besynderligt; i Løgumkloster stod han jo som Knudsen-Bek-Leys Modstander, men taug forresten, naar Sprogsagen var for; ved et Prøvevalg stemmede han i med dem i Sprogsagen, i Fredags efter at være valgt skal han have været fornuftig igjen; og ved Spiisningen besvarede han Skaalen for sig som den Valgte med en Skaal for Dem (∵ Regensburg). Men hans Næstcommanderende, Knudsen, er vist af det rene Grundtvigske Vand. Høgsbro søger forresten Rødning og Skrave“. — Som man ser holdtes departementschef Regensburg i det slesvigske ministerium nøje underrettet om udviklingen!

I et følgende brev (dat. 1862 6/9.) anker Kiær over det „bondevenlige Uvæsen i S. Jylland“, som efter hans opfattelse fandt næring fra Rødning højskole, „der nu allerede i flere Aar aldeles udelukkende har været Fødselsstiftelse for forskruede Personer“. Samme år foreslog pastor Rasmussen i Halk en ny undervisningsanstalt oprettet i den østlige del af Haderslev amt, og man gav Rødning en advarsel om at slå ind på en „anden retning“, d. v. s. bort fra grundtvigianismen. Det er betegnende for de nationalliberales modvilje imod denne bevægelse, at Regensburg ikke ansatte grundtvigske præster i Sønderjylland i årene før 1864. Det nationalliberale bureaukrati krævede lydighed imod de af dem knæsatte idealer.

KILDER OG HENVISNINGER:

RA. Regenburgs privatarkiv. Breve fra C. A. Kiær. — Jacob Appel: Klosterpolitikken (Festskrift til H. P. Hanssen); H. Lausten-Thomsen: Grundtvig og Vestslesvig (S. mdsskr. 3. årg.); Knud Fabricius i Sønderjyllands Historie IV 471, 489, 505.

*) Forstander på Rødning højskole 1850-62.

Slesvig — Rendsborg

Af E. BONDO SVANE

En Tur i denne egn foregaar ad Chausseen over Jagel til Krop.

Krop var oprindelig blot en lille Hedeby. I 1870 blev den unge Pastor Johannes Paulsen — en Holstener fra Stormarn — ansat som Kapellan ved Kirken og senere som Sognepræst. Han fik Befolkningen religiøst vakt og fik grundet de forskellige religiøse og filantropiske Institutioner, der skulde gøre Krops Navn kendt i vide Kredse, mest kendt var Pastoralseminariet (1882—1931); ialt blev 360 præster uddannet, hvoraf over 200 fik Ansættelse i U. S. A., 2 ansattes i Nordslesvig (Frimenighedspræst Thade Petersen i Haderslev og en Præst i Augustenborg). Pastor Paulsen skal desuden mindes, fordi han ofte skarpt vendte sig mod Tvangsfortyskningen i Nordslesvig.

I en 12 ha stor Park ligger Nervesanatoriet, der bestaar af forskellige Bygninger og kan optage 460 Patienter; her behandles saavel nervøse Lidelser som alvorlige Sindssygdomme. Paa Diakonissestiftelsen udlæres unge Søstre i Pleje af Sindssyge. Endvidere findes Alderdomshjem, Husholdningsskole, Gartneri, Landbrug etc. etc. Kapellet er 1935 smykket med Træskulpturer af Billedskæreren Otto Flath fra Kiel. Stiftelsen har ogsaa skabt en smuk og stemningsfuld Kirkegaard. Pastor Paulsen, der døde 1916, hviler paa Sognekirkegaarden; et stort Granitkors markerer hans Gravsted.

Sydøst for Krop ved Chausseen ligger Kropper Busch — en kendt Kro; oprindelig lå den 200 m længere mod Øst, hvor endnu Rester af Oksevejen findes.

Man kan nu vælge, om man vil følge Chausseen mod Syd gennem Plantagen; i saa Fald passeres Heidbünge, et tidligere hertugeligt Skæferi — eller Hærvejen, øst om Plantagen; den er ret uberørt paa dette Sted. De to Veje mødes nord for Sorgbroen. Forinden drejer en Vej mod Vest til Tetenhusen; Navnet er frisisk = Thades Huse. Vest herfor igen ligger den store Tetenhusen-Mose, som er fredet. Inden Sorgbroen passeres, bør man dreje mod Øst til Sorgwohld; lige øst for Byen findes mellem Vejen og Aaen et 32 ha stort (ca. 2 km langt) fredet Omraade med talrige Indlandsklitter fra Tiden efter Isens Afsmeltning. Arealet har en ejendommelig Vegetation.

Vi vender nu tilbage til Sorgbroen.

Her mødtes 11. 7. 1470 Christian d. I. og hans Broder Grev Gert til Forligsmøde; Bisperne af Slesvig og af Odense samt hamburgske Raader søgte at mægle. Her løsnedes 1851 det sidste Skud i Trearskrigen, idet nogle slesvig-holstenske Poster, der skulde trækkes tilbage, beskød de danske Soldater, som vilde indtage deres Stillinger; da Krigen allerede betragtedes som afsluttet, blev der sendt Undskyldning for det skete, og de skyldige blev straffet. 1. 2. 1864 sprængte vi under Tilbagetoget fra Ejderen til Danevirke Broen i Luften.

Sorgaaen danner Grænsen mellem Fræslet og Kamp — det senere Hohn Herred som nu tillige med store Strækninger Syd for Ejderen udgør Rendsborg Amt.

Ved Sorgbroen bøjer en Bivej mod SV til den lille Landsby Lohe, efter hvilken Lohede er opkaldt.

Den 28. Juli 1261 om Aftenen stødte Erik Glipping og Enkedronningen Margrethe (Sprænghest)'s Hære sammen med Hertug Erik Abelsøns og Holstenernes; de danske blev slaet; en Mængde af Rigets bedste Mænd efterlodes som døde paa Valpladsen. Enkedronningen, Kong Erik og den trofaste Bisp Niels af Slesvig faldt i Hertugens Hænder. Derimod er det med Urette, naar man henfører Kampen den 29. November 1331 til Lohede. Den fandt Sted Nord for Dannevirke. Ved Lohe laa indtil Nedrivningen 1578 et Kapel; ved den Lejlighed førtes hele Læs af Dødningeben, hvoriblandt Hjerneskalder, gennemborede af Pile, til Kampen Kirkegaard ved Rendsborg.

Chausseen følges nu resten af vejen til Rendsborg.

Folkeminder fra Ketting Sogn

Ved J. RABEN

Hun bad til Thor.

Professor Paul Døring, der var Rektor for den højere Borgerskole i Sønderborg, skriver i Skolens Aarsberetning for 1875-76 følgende:

„Omkring Midten af forrige Aarhundrede skal der have levet en gammel Kone i Gunstrup (Ketting Sogn), som plejede at bede til Guden Thor. Da hun meddelte sin Søn denne Bønformel, henvendte han sig til Præsten, der afholdt ham fra at bruge Moderens hedenske Kult“.

Erik Pontoppidan (Præst i Havnbjerg 1726-1734) fortæller om en Kone i Egen (død før 1729), der Morgen og Aften bad til Thor, ligesom der efter en gammel Notits i Notmark Kirkearkiv fra omkr. 1750-60 skal have været Folk i dette Sogn, der bad til de hedenske Guder.

Man ser deraf, hvor stærkt de hedenske Overleveringer endnu i de senere Aarhundreder har hersket paa Als.

Dr. Hans Hansen i Bro

Aar 1758 blev Hans Hansen i Bro gift med Sophie Brinchets fra Ketting, Degnens Datter. Hans Hansen var fra Asserballe, og fordi han gav sig af med at plastre og kurere Dyr, benævnedes han som „Doktor Hans Hansen“, „Hans Doktor“ eller „Kloge Hans i Bro“. Han boede i det lille Hus nærmest Bromølle, der endnu (1861) kaldes „e Doktors“. Som de fleste slige Folk drev han ogsaa en Del Spil med Almuens Overtro. Fejlede et eller andet Kreatur noget, skulde de have Bud efter „Kloge Hans“, der da ved at „foretage noget“, bese eller plastre, søgt at raade Bod paa Faren.

(Medd. af Chr. Knudsen, 1861).

Kloge Susanne

En Datter af den nævnte Dr. Hans i Bro, Susanne Frederikke, født 1767, var meget bekendt for sin Klogskab. Hun boede paa Faderens Sted og levede langt ind i det 19. Aarhundrede. Hun havde en „Cyprianus“ og kunde spaa. Som Faderen drev hun Kvaksalveri og styrkede Overtroen ved at læse, signe og mane over de Syge. Folk havde derfor Angst for hende og troede, at hun ved Hjælp af sin Cyprianus kunde hekse.

En Søster til hende blev gift over paa Momsens Hus ved Blæsborg. Hun var ligeledes omtalt for at være en „klog Kone“. Af hende lærte Hans Momsens Kone Kunsten, men da hun ogsaa gav sig af med Fosterfordrivelse, maatte hun 1858 vandre i Tugthus paa flere Aar.

(Chr. Knudsen XI, 98).

Margarinefabrik . Åbenrå

Tønder Mejeri

telefon 186

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

MORSØ STØBEGODS

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Spirituosa og cigarer
forsendes overalt
Forlang special-tilbud

J. Filskov
Møgeltonder

Johs. Sørensen

v/ A. Koch

Aabenraa . Tlf. 2540

Varme og sanitet

Trikotage, uldgarn
og babyudstyr

J. A. Krogh

Vesterg. 65 . Tønder . Telf. 642

Aksel Michelsen

Kul- og Træhandl
Tønder Telefon 2530-2531

Svend Kirchheiner

aut. Installatør
Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

Sønderborg

Andelsmejeri

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg
Knud Hawig . Tlf. 622 . Tønder

I serien: Skrifter udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland
er udkommet

- Nr. 1. Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. 2,25 kr.
(I boghandelen 3,00).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.
- Nr. 3. *Tønder gennem Tiderne*. I.—II. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.)
(37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: *Fra slesvigske fattigvæsens fortid*. 4,50 kr.
(6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af
Sønderjyllands historie*. 4 kr. (8,00).
- Nr. 6. *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Jo-
han Hvidtfeldt. 2 kr. (4,00).
- Nr. 7. *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs til-
blivelse*, 3 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjydske lokal-
historikere*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjyl-
land*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. 6 kr.
(10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjydsk slægts-
tavlelitteratur*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 12. *Nordslesvig efter genforeningen*. 7 radioforedrag. 3 kr.
(4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. 6 kr. (10,00).

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan be-
stille skrifterne hos samfundets kasserer, adjunkt Knud Fanø, Fri-
landsvej 21, Tønder.

Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.

Meddelelser

til

Historisk samfunds medlemmer

ARSMØDET søndag den 25. maj er henlagt til Rømø. Selve generalforsamlingen med sædvanlig dagsorden begynder på „Hotel Rømø“ kl. 13,30. Derefter taler adjunkt Knud Fanø, Tønder, om Rømøskibsfart og seminarielærer, mag. art. Sig. Schoubye, Tønder, om gammel rømøsk byggeskik. Magister Schoubye vil endvidere forevise Rømøgården og, såfremt tiden tillader det, også Rømø kirke. Årsmødet slutter kl. ca. 18.

Såfremt fornøden tilslutning opnås, vil der blive afsendt busser fra Tønder, Åbenrå og Skærbæk til Rømø. Afgang fra Tønder kl. 12,15, fra Åbenrå kl. 12,00 og fra Skærbæk kl. ca. 13,00. Medlemmer, der ønsker at benytte busserne, bedes snarest melde sig til adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder, telefon 881 eller til arkivar Peter Kr. Iversen, landsarkivet, Åbenrå, telefon 2704 (privat 3766).

Af hensyn til arrangementet af det fælles kaffebord ser man også gerne tilmeldelser af selvbefordrere.

Vi vil endnu engang gerne henlede opmærksomheden på de bøger, som Historisk samfund med mellemrum udsender i den særlige skrift-række. Af en del af bøgerne er der kun et begrænset oplag tilbage, af andre findes ikke så få eksemplarer. Adskillige af skrifterne vil kunne finde god anvendelse til gavebrug.

De har vel ikke glemt at bestille de to nye publikationer: *Nordslesvig efter genforeningen, 7 radioforedrag* og *Thorvald Petersens erindringsbog: Fra Als til Tønder??* Er det tilfældet, indsend da snarest bestilling til samfundets kasserer, adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder.

Husk, at ved samlet køb på 25 kr. og derover ydes der indtil videre 33¹/₃% rabat.

Vi henviser iøvrigt til listen
på foranstående side